

Bey' bi'l-Vefâ'nın Tanımı ve Mahiyeti Üzerine Hanefî Meşâyihî Arasındaki İhtilaflar

Mücahid EREN

İmam Hatip, Diyanet İşleri Başkanlığı

meeren0@gmail.com | orcid.org/0009-0004-0783-3918

Öz

Bu çalışma, bey' bi'l-vefâ akdinin Hanefî mezhebi içerisindeki teorik çerçevesini ve fikhî mahiyetine dair ortaya çıkan ihtilafları kapsamlı biçimde incelemektedir. Lügat anlamı itibarıyla “geri alma şartıyla satış” anlamına gelen bey' bi'l-vefâ, satış akdi içerisinde bedelin iadesi hâlinde malın satıcıya geri dönmesini öngören şartlı bir tassarruf işlemi olarak tanımlanmaktadır. Bu yönüyle akit, klasik satış (bey') teorisinin temel unsurları olan icap-kabul, bedel ve mülkiyet devri kavramlarıyla doğrudan ilişkilidir; ancak içerdiği geri dönüş şartı sebebiyle klasik satıştan ayrılmaktadır.

Tarihsel süreçte özellikle Buhara ve Maverâünnehir bölgesinde ortaya çıktığı kabul edilen bu akit, ekonomik hayatta nakit ihtiyacını karşılamaya yönelik pratik bir çözüm olarak gelişmiştir. Faiz yasağının (ribâ) kesin biçimde yasaklandığı bir hukuk düzeninde, borç teminine imkân sağlayan alternatif yolların aranması bey' bi'l-vefâ'yı işlevsel kılmıştır. Bu bağlamda akit, görünüşte bir satış olmakla birlikte, çoğu zaman kredi temini amacı taşınması bakımından teminat fonksiyonuna sahip olmuştur.

Geliş/Received: 02.02.2025 | Kabul/Accepted: 30.03.2026 | Yayın/Published: 31.03.2026

Atıf/Citation: Eren, Mücahid. “Bey' bi'l-Vefâ'nın Tanımı ve Mahiyeti Üzerine Hanefî Meşâyihî Arasındaki İhtilaflar”. *Muamelat: İslam İktisadı Dergisi* 2/1 (Mart 2026), 113-141. / Eren, Mücahid. “Disagreements Among the Hanafî Jurists (Mashâyikh) on the Definition and Nature of Bay' Bi al-Wafâ”. *Muamelat: Journal of Islamic Economics* 2/1 (March 2026), 113-141.

<https://doi.org/10.36657/muamelat.1880181>

İntihal/Plagiarism: Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

© Mücahit EREN | [CC BY-NC-ND 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) International

Hanefî literatürde bey' bi'l-vefâ'nın hukukî niteliği konusunda farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Bir kısım fakihler, satışın tabiatına aykırı şart içerdiği gerekçeyle akdi fâsid saymış; bazıları ise mülkiyet devrinin kesin ve bağlayıcı olmaması sebebiyle bâtil kabul etmiştir. Buna karşılık önemli bir grup âlim, akdin gerçekte rehin hükmünde olduğunu, mülkiyetin satıcıda kaldığını ve alıcının malı teminat amacıyla elinde bulundurduğunu savunmuştur. Diğer bir yaklaşım ise bey' bi'l-vefâ'yı sahih satış kapsamında değerlendirerek mülkiyetin alıcıya geçtiğini, geri alma şartının ise bağlayıcı bir yan şart teşkil ettiğini ileri sürmüştür.

Osmanlı uygulamasında ise Ahmed Cevdet Paşa tarafından geliştirilen mürekkep akit yorumu, bey' bi'l-vefâ'nın hem satış hem rehin unsurlarını birlikte barındıran karma bir yapı arz ettiği düşüncesini sistemleştirmiştir. Bu yaklaşım, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye hükümlerine de yansımış ve uygulamada belirli ölçüde istikrar kazanmıştır. Sonuç olarak bey' bi'l-vefâ, Hanefî doktrinde klasik akit kategorileri arasında kesin biçimde konumlandırılmayan; ancak örf, maslahat ve toplumsal ihtiyaç ilkeleri çerçevesinde meşruiyet kazanan, tarihsel ve fonksiyonel yönü güçlü özgün bir hukukî kurum niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Hanefî, Meşâyih, Bey' bi'l-vefâ, Gerialım Şartı, Rehin

Disagreements Among The Hanafi Jurists (Mashâyikh) On The Definition And Nature Of Bay' Bi'l-Wafâ'

Abstract

This study examines the theoretical framework of the contract of bay' bi'l-wafâ' within the Hanafi school and analyzes the juristic disputes that emerged concerning its legal characterization. Lexically meaning "a sale with a condition of repurchase," bay' bi'l-wafâ' is defined as a conditional sale in which the property is to be returned to the seller upon repayment of the price. In this respect, the contract is directly related to the essential elements of a classical sale—offer and acceptance, consideration, and transfer of ownership—yet it diverges from an ordinary sale due to the stipulation providing for returning the property.

Historically, the contract is generally considered to have emerged in Bukhara and the region of Transoxiana, where it developed as a customary legal mechanism aimed at meeting financial needs without violating the prohibition of ribâ (usury). Within a legal order that strictly forbids interest-based transactions, alternative instruments facilitating access to liquidity became necessary. Although formally

structured as a sale, bay' bi'l-wafâ' frequently functioned as a credit arrangement, serving in practice as a security device.

In the Hanafi legal literature, divergent views emerged regarding the juridical nature of this contract. Some jurists deemed it fâsid (irregular) on the grounds that it incorporated a condition contrary to the intrinsic nature of sale. Others considered it bâtil (void), arguing that the absence of an absolute and definitive transfer of ownership undermined its validity. By contrast, a significant group of scholars maintained that the contract was, in substance, equivalent to a pledge (rahn), asserting that ownership remained with the seller while the buyer merely retained possession as security. Another approach classified bay' bi'l-wafâ' as a valid sale, recognizing the transfer of ownership to the buyer and treating the sale back clause as a binding ancillary stipulation.

During the Ottoman period, the composite-contract theory articulated by Ahmed Cevdet Pasha strengthened the understanding that bay' bi'l-wafâ' embodied both sale and pledge elements within a hybrid structure. This interpretation was reflected in the provisions of the Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye and contributed to doctrinal consolidation in practice. Ultimately, bay' bi'l-wafâ' represents a distinctive legal institution within Hanafi jurisprudence—one that resists definitive classification within classical contractual categories, yet derives legitimacy from custom ('urf), considerations of public interest (maşlaḥa), and prevailing socio-economic needs.

Keywords: Islamic Law, Hanafi school, Mashayikh (Hanafi jurists), Bay' bi'l-Wafâ', Condition of Repurchase, Pledge (Rahn)

Giriş

İslâm hukuk düşüncesi, tarihsel süreç içerisinde yalnızca normatif ilkeleri muhafaza eden bir yapı olarak değil, aynı zamanda toplumsal ve ekonomik ihtiyaçlara cevap üreten dinamik bir sistem olarak gelişmiştir. Bu dinamizmin en dikkat çekici örneklerinden biri, klasik akit teorisinin sınırlarında konumlanan bey' bi'l-vefâ uygulamasıdır. Teminat amacıyla yapılan ve belirli şartlar dâhilinde geri alım imkânı tanıyan bu işlem, satım ve rehin kategorileri arasında yer alan hibrit niteliği sebebiyle Hanefi mezhebi içerisinde yoğun tartışmalara konu olmuştur. Özellikle ribâ yasağı çerçevesinde şekillenen borç ilişkilerinde ortaya çıkan ihtiyaçlar, fakihleri mevcut akit teorisini yeniden yorumlamaya sevk etmiş; bu süreçte bey' bi'l-vefâ, hem teorik hem de pratik düzlemde önemli bir tartışma alanı hâline gelmiştir.

Hanefî literatürde bey' bi'l-vefâ'nın hukukî mahiyetine ilişkin farklı görüşlerin ortaya çıkması, mezhep içi metodolojik çeşitliliğin somut bir göstergesidir. Bir kısım fakihler akdi satımın temel ilkelerine aykırı görerek fâsid veya bâtil kabul ederken, diğerleri onu rehin kapsamında değerlendirmiş; bazıları ise şartlı fakat sahih bir satış olarak nitelendirmiştir. Bu ihtilaf, yalnızca teknik bir tasnif problemi olmayıp, akdin unsurları, mülkiyet devrinin mahiyeti, şartların bağlayıcılığı ve örfün hüküm üretmedeki rolü gibi temel meselelerle doğrudan bağlantılıdır. Dolayısıyla bey' bi'l-vefâ tartışmaları, Hanefî mezhebini akit teorisini ve usûl anlayışını anlamak açısından anahtar bir örnek teşkil etmektedir.

Bey' bi'l-vefâ'nın tarihsel gelişimi incelendiğinde, uygulamanın özellikle Mâverâünnehir ve Buhara havzasında yaygınlık kazandığı, daha sonra geniş bir coğrafyada benimsendiği görülmektedir. Osmanlı hukuk pratiğinde de bu akde yer verilmiş ve nihayet Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'de düzenlenerek kanunî bir çerçeveye kavuşturulmuştur. Bu durum, teorik düzeyde süregelen tartışmaların pratik hukuk düzenlemelerinde sentezci bir yaklaşımla çözümlendiğini göstermektedir. Böylece bey' bi'l-vefâ, mezhep içi ihtilafın hukuk üretiminde nasıl işlevsel bir rol oynadığını ortaya koyan önemli bir örnek hâline gelmiştir.

Bu çalışma, Hanefî mezhebi içerisinde bey' bi'l-vefâ'ya ilişkin görüş ayrılıklarını teori ve pratik boyutlarıyla ele almayı amaçlamaktadır. Bey' bi'l-vefâ konusu, klasik fıkıh literatüründe farklı akit türleriyle ilişkisi bakımından tartışılmış; modern dönemde ise özellikle sistematik tasnif ve kavramsal analiz çerçevesinde yeniden ele alınmıştır. Bu bağlamda, literatürde özellikle Okan Kadir Yılmaz başta olmak üzere bazı çağdaş araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalar, konunun teorik çerçevesinin anlaşılmasına önemli katkılar sunmuştur.¹

Bu çalışmada ise söz konusu literatürden hareketle, bey' bi'l-vefâ akdinin kavramsal çerçevesi ve tarihsel gelişimi ortaya konulacak; ardından Hanefî meşâyihî arasındaki farklı nitelendirmeler usûlî temelleriyle birlikte analiz edilecektir. Ayrıca mevcut çalışmalardan farklı olarak, bu görüş ayrılıklarının Osmanlı uygulamasındaki yansımaları ve mezhep içi metodolojik çoğulculuk bağlamındaki anlamı birlikte değerlendirilecektir. Bu yönüyle çalışma, bey' bi'l-vefâ örneği üzerinden Hanefî hukuk düşüncesinin teorik tutarlılık ile toplumsal ihtiyaç arasında kurduğu dengeyi daha bütüncül bir perspektifle ortaya koymayı hedeflemektedir.

1 Okan Kadir Yılmaz, "Bey' u'l-Vefânın Hukukî Niteliği Hakkındaki Görüşlerin Hanefî Fetvâ Literatüründeki Kronolojik Gelişimi -4./10-6./12. Yüzyıllar-", *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 9/2 (Aralık 2023), 1639-1668; Eser Aksu, *Bey' u'l-Vefâ Akdi ve Mâverâünnehir Bölgesinde Gelişimi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024); Kamil Yelek, "Bir Finansman Yöntemi Olarak Kullanılan Bey' bi'l-Vefânın İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 27 (2016), 257-286.

1. Bey' bi-l Vefâ'nın Tanımı

“Bey’” (بَيْعٌ): Malı mala değişmektir.² “Sözlükte “mübadele” anlamına gelen bey’ (çoğulu büyü’), genelde alışveriş ve ticareti, İslâm hukuku terimi olarak da satım akdini ifade eder.³

“Vefâ” (وَفَاءٌ): Arapçada temel olarak sadakat, bağlılık, sözüne/ahdine riayet etme ve tamamlamak, eksiksiz yerine getirmek anlamlarına gelir.⁴ Dolayısıyla “bey’ bi’l-vefâ” terimi, lügat açısından “geri alma şartıyla satış” anlamına gelir. Fıkıh metinlerinde bu terim, alıcının bedeli sözleşmede belirlenen vakitte ödeyeceğine dair taahhüdünü ifade eder.

Fıkıh literatüründe ise bey’ bi’l-vefâ kısaca, satış esnasında şart koşularak, alıcıya bedel iade edildiği takdirde satılan malın yeniden satıcıya döneceği bir akitir.⁵ Bu yönüyle akit, klasik satıştan farklı olarak “satıcının malı tekrar elde etme” beklentisine dayanır.

Malikîler buna “bey’u’s-senâya”, Şafîîler “bey’u’l- uhde”, Hanbelîler de “bey’u’l-emâne” derler. Ayrıca “bey’u’t-tâ’a”, “bey’u’l-mu’âmele” gibi başka isimler de verilir.⁶

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye’de bey’ bi’l-vefâ, “Bir kimse bir malı, semeni reddetmekte geri vermek üzere şu kadar kuruşa satarsa, müşteri mebî ile intifa ederse bey-i caiz, tarafeynin bunu feshe muktedir olmaları cihetiyle bey-i fâsid, müşteri mebî’yi başkasına satamayacağı cihetiyle rehin hükmündedir.”⁷ şeklinde tarif edilmiştir. Kâdihân, bey’ bi’l-vefâ’yı “bedelin iade edilmesi hâlinde malın da geri verilmesi şartıyla yapılan akit”⁸ olarak tarif eder.

Fıkıh literatüründe bey’ bi’l-vefâ farklı isimlerle de anılmıştır:

Bey’u’l-emâne: Mısır bölgesinde kullanılan bir isimlendirmedir. Burada akit, güven esasına dayalı bir “emanet satışı” olarak değerlendirilmiştir.⁹

2 Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 52.

3 Ali Bardakoğlu, “Bey’”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/13.

4 Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab* (Beyrut: Daru’s-Sadîr, 1993), 15/398.

5 Muhammed Emin b. Ömer İbn Abidin, *Hâşiyetü Reddül-Muhtâr ‘ale’d-Dürri’l-Muhtâr: Şerhu Tenviril-Ebsâr* (Mısır: Şirket-i Kütübhâne ve Matbaa-i Mustafa el-Bâbi el-Halebî ve evlâduh, 1966), 2/333; Osman b. Ali Zeylâi, *Tebyinü’l-Hakâik Şerhi Kenzü’l-Dekâik* (Bülâk, Kahire: el-Ma’bâtu’l-Kübrâ el-‘Amîriyye, 1896), 5/183.

6 Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 54.

7 Ali Haydar Efendi, *Dürerü’l-Hükkâm Şerhu Mecelleti’l-Ahkâm* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2017), 207.

8 Fahrüddin Hasan b Mansûr b Mahmûd el-Özcendi Fergânî (Kâdihân), *Fetâvâ Kâdihân fî mezhebi’l-İmâmi’l-Azam Ebi Hanîfe’n-Nu’mân*, ed. Sâlim Mustafa el-Bedrî (Beyrut, Lübnan: Dâru’l-Kütübîl-İlmiyye, 2009), 3/211.

9 Zeylâi, *Tebyinü’l-Hakâik Şerhi Kenzü’l-Dekâik*, 5/184.

Rahnü'l-mu'âd (yeniden dönülen rehin): Hanefî fıkıh literatüründe akdin rehinle olan benzerliği sebebiyle bu tabir de kullanılmıştır.¹⁰

Bey' u'l-mu'âmele"dir. Bu isimlendirme, akdin mahiyetine işaret etmektedir. Zira mu'âmele, borcun rıhbi (teminatı) olarak görülmüş; borç karşılığında bir malın satılıp, bu maldan müşterinin faydalanması sebebiyle bu ad verilmiştir.¹¹ Dolayısıyla bey' u'l-mu'âmele, borç veren kimsenin alacağına karşılık bir menfaat elde ettiği işleme işaret eder.

Bey' u't-tâ'a: Şam bölgesinde kullanılan bir isimlendirmedir. Satıcının borcunu ödemesi hâlinde alıcının malı iade etmeyi taahhüt ettiği, itaat esaslı bir sözleşme olarak adlandırılmıştır.¹²

Bey' u'l-câ'iz: Bu adlandırma, akdi faizden kurtulma ihtiyacı sebebiyle caiz gören anlayışa dayanır. Çünkü bu yolla, alıcının, elde ettiği gelirden yararlanması mümkün kılınmaktadır.¹³

Bu terminolojik çeşitlilik, bey' bi'l-vefâ'nın mahiyetine dair fakihler arasında farklı yorumların bulunduğu ve akdin fikhî statüsünün kesinleşmediğini ortaya koymaktadır.

2. Fıkıh Literatüründe Bey' bi-l Vefâ'nın Ortaya Çıkışı

Bey' bi'l-vefâ, klasik fıkıh literatüründe "geri alma şartıyla satış" anlamına gelen ve özellikle Hanefî mezhebi içerisinde gelişim gösteren bir akit türüdür. Bu akdin ortaya çıkışı, İslam toplumlarının faiz yasağını ihlâl etmeden finansman ihtiyacını karşılamaya yönelik çözüm arayışlarıyla yakından ilişkilidir. Nitekim ilk dönemlerde karz-ı hasen¹⁴ en ideal çözüm olarak görülse de bunun sosyal hayatta yeterince uygulanamaması fakihleri farklı sözleşme türlerini gündeme almaya sevk etmiştir.

Bey' bi'l-vefâ Buhara ahalisinin borç ilişkilerinin artmasına paralel olarak sonradan ortaya çıkmış bir akittir. Ticaret mallarının rehin bırakılması Buharalıların ihtiyacına cevap vermiyordu. Sadece rehin, karz/borç verecek kimseleri iknaya yetmiyordu. Zira karz, kişinin Allah rızası için Müslüman kardeşine yardım etmesinden ibarettir. Rehin alınan mal, rehin alanın elinde emanet olup menfaati de onda meydana gelen fazlalıklar da borç verene helal olmaz. Zamanla Allah rızası için yardım etme ortadan kalkıp insanlar menfaat peşinde koşmaya başlayınca Buhara halkı

10 Zeylaî, *Tebyînü'l-Hakâik Şerhi Kenzü'd-Dekâik*, 5/184.

11 Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2018), 6/127.

12 Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, 6/127.

13 İbn Abidin, *Hâşiyetü Reddî'l-Muhtâr 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr: Şerhu Tenviri'l-Ebsâr*, 5/276.

14 Faizsiz olarak verilen borç. Bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 293.

gayrimenkullerinde bey' bi'l-vefâyı uygulama gereği duydu. Böylece ihtiyaç duydukları parayı ödünç alabildiler. İhtiyaç zaruret mesabesinde, adet muhakkemdir kaideleri bilinmektedir.¹⁵

Hanefî fakihler bu akde ilişkin cevaz tartışmalarında farklı hukukî ilkelerden hareket etmişlerdir. İbn Âbidin (ö. 1252/1836), Mecelle'de yer bulan "Bir iş dik olduktan müttesi olur."¹⁶ kaidesine atıfla bu akdin zaruret ve ihtiyaç sebebiyle meşru kabul edildiğini belirtmiştir.¹⁷ Ahmed Cevdet Paşa da "Âdet muhakkemdir"¹⁸ ve "Hâcet, umumi veya hususi olsun, zaruret derecesine indirilir"¹⁹ kaidelerini esas alarak bey' bi'l-vefânın geçerli olduğunu savunmuştur.²⁰

Nitekim başlangıçta Buhara, Semerkant, Harezmi ve Belh şehirlerinde uygulanan bu akit, zamanla Müslüman coğrafyasında örf haline gelmiştir. Bununla birlikte, Hanefî mezhebinde örfün bağlayıcılığı meselesi tartışmaya yol açmıştır. Zira bey' bi'l-vefâ örf-i hâssa dayanmakta, halbuki mezhepte örfün genel hüküm ifade edebilmesi için âmm olması gerektiği kabul edilmektedir. Buhara ulemâsı bu noktada kıyasa değil, yerel teamüle dayanmış ve istisnâ' akdinde²¹ olduğu gibi zaruret sebebiyle ortaya çıkan bir örfün bağlayıcı olabileceğini ileri sürmüştür.²²

Kâzerûnî de risalesinde, ihtiyaçtan doğan örfî uygulamalarda fikhî kaidelerin terk edilebileceğini, bey' bi'l-vefânın da bu bağlamda hile-i şer'îyye niteliğinde cevaz gördüğünü, ancak bunun başkalarının hakkına zarar vermemek ve haramı meşrulaştırmamak şartıyla geçerli olacağını vurgulamaktadır.²³

Kaynaklarda bey' bi'l-vefânın doğduğu yer Buhara olarak zikredilmekle birlikte, ortaya çıkış zamanı hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Suğdî, Ebû Şücâ' ve Kadı Ebû'l-Hasan el-Mâtürîdî gibi fakihlerin bey' bi'l-vefâyı rehin hükmünde değerlendirdiklerine dair rivayetler, bu tartışmaların en azından hicrî 5./11.

15 Süleyman Kaya, "Ahmed Cevdet Paşa'nın Risâletü'l-Vefâ İsimli Eseri", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 12 (2008), 269.

16 Mecelle md. 18.

17 İbn Âbidin, *Hâşiyetü Reddül-Muhtâr 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr: Şerhu Tenvirî'l-Ebsâr*, 5/280.

18 Mecelle md. 36.

19 Mecelle md. 32.

20 Huzeyfe Çeker, "Ahmed Cevdet Paşa'nın Risâletü'l-Vefâ Adlı Eseri", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 12 (2008), 261.

21 Hanefî Mezhebin klasik kaynaklarında istisnâ' genelde "işlenmiş olması kaydıyla bir aynın satışı", bazen de "bir ayn üzerinde sarfedilen emeğin satımı" şeklinde tanıtılır. Bkz. Hamza Aktan, "İstisnâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/393.

22 Zeynüddin İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999), 88-89; Burhânüddin Mahmûd b. Ahmed b. Abdilaziz el-Buhârî İbn Mâze, *el-Muhittü'l-Burhânî fi'l-Fikhi'n-Nu'mânî*, ed. Abdülkerim Sâmî el-Cündî (Beyrut, Lübnan: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004), 7/473.

23 Rukiye Yiğit, *Kâzerûnî'nin Bey' Bi'l-Vefâ Risalesi: Tahkik Ve Tahlili* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 88.

yüzyılda başladığını göstermektedir.²⁴ Dolayısıyla akdin, bu dönemde şekillenerek fikhî tartışmalara konu olduğu söylenebilir.

Modern literatürde de Kamil Yelek, Bey' bi'l-Vefâ'nın başlangıçta ribâdan kaçış için hıyârü'n-nakd'a benzeyen bir yöntem olarak ortaya çıktığını, ancak zamanla müstakil bir akit hüviyeti kazandığını belirtir.²⁵

3. Hanefî Mezhebinde Bey' bi-l Vefâ'nın Genel Hükümü

Hanefî fıkıhçıların çoğunluğu, bu tür bir satışın şartlı satış yasağına girip girmediği noktasında ihtilaf etmiştir. Bazı Hanefî âlimleri, akdin şarta bağlı olmasının akdi bâtil kıldığını savunmuştur. Diğer bazı âlimler ise, örfün ve maslahatın bu tür işlemleri gerektirdiğini savunarak cevaz vermiştir.

Mecelle'de bey' bi'l-vefâ'ya ilişkin düzenlemeler, bu akdin sahih bir satış olarak kabul edilmesini zorlaştıran birtakım unsurlar içermektedir. Nitekim Mecelle'nin 706. ve 724. maddelerinde, bey' bi'l-vefâ akdinde mülkiyetin teslimle tamamlanmadığı ve satış konusu malın bakım-onarım giderlerinin satıcıya ait olduğu açıkça belirtilmiştir. Bu hükümler, bey' bi'l-vefâ'nın klasik anlamda "tam bir satış" (bey'-i tâm) olma özelliğini zayıflatmakta ve satıcı lehine sonuçlar doğuran bir yapı ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Mecelle'deki bu düzenleme, bey' bi'l-vefâ'nın rehin benzeri bir hukukî işlem olarak algılanmasına zemin hazırlamış; fakihlerin bu akdi "sahih satış" kategorisine dâhil etmektense, daha ziyade teminat işlevi gören bir muamele olarak yorumlamalarına imkân vermiştir.²⁶

4. Bey' bi-l Vefâ'nın Hukukî Mahiyetine Dair İhtilaflar

Hanefî literatüründe bey' bi'l-vefâ, farklı fakihler tarafından çeşitli başlıklar altında incelenmiştir. Nitekim Zeylâî, Kahire'de "bey'u'l-emâne" adı verilen bu akdi "er-rehnü'l-mu'âd" (yeniden dönülen rehin) şeklinde de isimlendirildiğini ifade eder. Ardından fukahanın meseleyi ayrı bağlamlarda ele aldığını kaydeder. Bu farklı görüşler, bey' bi'l-vefâ'nın hukukî niteliği üzerinde görüş birliği bulunmadığını açıkça ortaya koymaktadır.²⁷

24 Aksu, *Bey'u'l-Vefâ Akdi ve Mâverâünnehir Bölgesinde Gelişimi*, 6-7.

25 Yelek, "Bir Finansman Yöntemi Olarak Kullanılan Bey' bi'l-Vefânın İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", 261-262.

26 Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/122.

27 İbn Nüceym el-Mısrî Zeynüddin b. İbrâhim b. Muhammed, *el-Bahru'r-Râ'ik Şerhu Kenzi'd-Dekâ'ik: ve bi-zeylihi Tekmiletü'l-Bahr (et-Türt)*; ve *fi'l-hâşiye: Minhatü'l-Hâlik (İbn Âbidin)* (Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 6/8.

Bey^ç bi'l-vefâ'nın şekli ise genellikle şu şekilde tasvir edilmiştir: Satıcı alıcıya, “Sana bu mülkü, üzerimdeki borca karşılık olarak sattım. Ne zaman ki bu borcu ödersem, mülk tekrar bana dönecektir” veya “Sana bu mülkü şu bedelle sattım; ne zaman ki sana bu bedeli ödersem, sen de mülkü bana iade edeceksin”²⁸ şeklinde hitap eder. Bu tarif, akdin hem bir satış (bey^ç) hem de bir tür teminat (rehin) özelliklerini bünyesinde barındırdığını göstermektedir.

4.1. Fâsid Satış

Hanefî meşâyih arasında bey'u'l-vefâ akdinin hukuki niteliğine dair farklı yorumlar ileri sürülmüştür. Bu yorumlardan biri, akdi fâsid satış kategorisine dâhil eden görüştür. Nitekim *Tebyînu'l-Hakâik Şerhu Kenzü'd-Dekâik ve Hâşiyetü's-Şelebi*'de nakledildiğine göre, Buhara meşâyihinden bazıları bey'u'l-vefâ'yı cebir (ikrah) altında yapılan satış gibi değerlendirmişlerdir. Bu yaklaşım, söz konusu akdin satıcı açısından geçerli olmayan bir şart içerdiği, dolayısıyla satıcının dilediğinde alıcının gerçekleştirdiği satış veya hibeyi feshedebileceği düşüncesine dayanmaktadır.²⁹

Bu yaklaşımı benimseyen önemli isimlerden biri, Hanefî fıkıh geleneğinin önde gelen simalarından İmam Zahîruddîn el-Mergînânî'dir (ö. 550/1155). Aynı şekilde Zahîruddîn İshâk el-Velvâcî (ö. 540/1146) de bu görüşü destekleyenler arasında yer almaktadır.³⁰ Ayrıca, Sadru's-Sa'îd Tâcü'l-İslâm Ahmed b. 'Abdil'Azîz (ö. 536/1141) de bu kanaatte olan diğer bir âlim olarak zikredilmiştir.³¹

Bey^ç bi'l-vefâ akdi, geçersiz (fâsid) sayılan bir satış olup, satışa konu olan malın mülkiyeti, ancak malın fiilen teslim alınmasıyla birlikte sabit olur. Zira bu tür satış, akdin aslı gereklerinden olmayan bir şart ile kayıt altına alınmıştır. Dolayısıyla, hüküm de diğer fâsid satışlar hakkındaki genel hükümler çerçevesinde değerlendirilir.³²

Hanefî mezhebi fakihleri arasında bey^ç bi'l-vefâ akdinin hukukî mahiyeti hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşlerden biri, akdi fâsid satış kategorisinde değerlendiren yaklaşımdır. Bu yaklaşım, özellikle akde eklenen “geri alma şartı”nın satışın tabiatıyla bağdaşmadığı ve akdi geçersiz kıldığı iddiasına dayanmaktadır. Satım akdinde mülkiyetin bedelin ödenmesiyle birlikte kesin olarak alıcıya intikal etmesi gerekirken, bey^ç bi'l-vefâ'da bu kesinlik satıcının borcu iade etmesine

28 Zeynüddin b. İbrâhim b. Muhammed, *el-Bahru'r-Râ'ik Şerhu Kenzi'd-Dekâ'ik: ve bi-zeylihi Tekmiletü'l-Bahr (et-Tûri)*; ve *fi'l-hâşiyeye: Minhatü'l-Hâlik (İbn Âbidîn)*, 6/8.

29 Zeylaî, *Tebyînu'l-Hakâik Şerhi Kenzü'd-Dekâik*, 5/183.

30 Yılmaz, “Bey'u'l-Vefânın Hukuki Niteliği Hakkındaki Görüşlerin Hanefî Fetvâ Literatüründeki Kronolojik Gelişimi -4./10-6./12. Yüzyıllar-”, 1652.

31 Zeylaî, *Tebyînu'l-Hakâik Şerhi Kenzü'd-Dekâik*, 5/183.

32 Zeylaî, *Tebyînu'l-Hakâik Şerhi Kenzü'd-Dekâik*, 5/184.

bağlanmaktadır. Bu durum, klasik satışın özüne aykırı kabul edilerek akdin fesadına sebep sayılmıştır.³³

Buhara merkezli bazı Hanefî fakihler bey' bi'l-vefâ'yı bey'u'l-mükreh (zorla yapılan satış) ile kıyas etmişlerdir. İmam Zahîruddîn, Sadru's-Şehîd Hüsâmüddîn ve Tâcu'l-İslâm gibi âlimler, satıcının bu akde aslında rızasıyla değil, borcunu ödemek için mecburiyet altında girdiğini, dolayısıyla malını geri alma niyetini koruduğunu belirtmişlerdir.³⁴ Bu sebeple bey' bi'l-vefâ'daki "mal geri dönecek" şartı, satıcının irade eksikliğiyle açıklanmış ve akit fâsid görülmüştür.

Fâsid satış görüşünü savunan fakihlerin dayanakları şunlardır:

Şartın akde aykırılığı: Satışta mülkiyetin kesin olarak nakledilmesi esastır. Ancak bey' bi'l-vefâ'da mülkiyet, satıcının bedeli iade etmesine bağlanmış, bu da akdin aslı yapısını bozmuştur.³⁵

Hıyârü'n-nakd ile kıyas: Hanefî mezhebinde hıyârü'n-nakd en fazla üç günle sınırlıdır. Oysa bey' bi'l-vefâ'da süre sınırsızdır; bu durum sahih bir şart olmaktan çıkarak fesada dönüşmektedir.³⁶

Hîle-i şer'îyye ihtimali: Fakihlere göre bey' bi'l-vefâ, rehin yerine geçerek faiz yasağını dolanmak için kullanılmaktadır. Bu da onun sahih değil, fâsid kabul edilmesi gerektiğini göstermektedir.³⁷ Bu yaklaşım, özellikle Hanefî mezhebinin erken dönem Buhara ulemâsı arasında benimsenmiştir. Onlara göre, toplumsal ihtiyaçlar değil, fikhî kuralların korunması öncelikli olmalıdır. Bununla birlikte, bey' bi'l-vefâ'nın halk arasında finansman ihtiyacını karşılayan yaygın bir muameleye dönüşmesi, bu katı yaklaşımın pratikte uygulanmasını güçleştirmiştir.

Fâsid satım görüşü, bey' bi'l-vefâ'yı fikhî ilkeler çerçevesinde değerlendirmeyi esas almakla birlikte, toplumsal ihtiyaçları göz ardı etmesi sebebiyle sınırlı kabul görmüştür. Osmanlı uygulamasında ise bey' bi'l-vefâ hiçbir zaman tamamen fâsid sayılmamış; aksine şer'îyye sicillerinde sıkça kullanılan bir finansman aracı olarak uygulanmıştır. Bu durum, fıkıh kuralları ile toplumsal pratik arasındaki gerilimin somut bir yansımasıdır.

33 'Alâ'üddîn Ebû Bekr b Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâ'i' u's-sanâ'i' fi Tertibi's-şerâ'i'* (Kahire, Mısır: Şirket-i Maṭbû'ât el-İlmiyye; Maṭba'at el-Cemâliyyeteyn, 1909), 5/241.

34 Zeylâi, *Tebyinü'l-Hakâik Şerhi Kenzü'd-Dekâik*, 4/93.

35 İbn Mâze, *el-Muhîtü'l-Burhânî fi'l-Fikhi'n-Nu'mânî*, 5/218-220.

36 Fergânî (Kâdihân), *Fetâvâ Kâdihân fi mezhebi'l-İmâmi'l-Azam Ebî Hanîfe'n-Nu'mân*, 3/211.

37 Zeylâi, *Tebyinü'l-Hakâik Şerhi Kenzü'd-Dekâik*, 4/92.

4.2. Rehin Görüşü

Hanefî fakihler arasında bey' bi'l-vefâ akdinin mahiyeti konusunda farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlardan en yaygın olanı, akdi sahih veya fâsid satış olarak değil, rehin hükmünde değerlendiren görüştür. Bu yaklaşım, bey' bi'l-vefâ'yı taraflar arasındaki borç-alacak ilişkisini düzenleyen bir teminat akdi olarak görmektedir. Zira bey' bi'l-vefâ da görünürde bir satım akdi yapılmakla birlikte, alıcı bedel iade edildiğinde satılan malı tekrar satıcıya iade etmekle yükümlüdür. Bu durum, satımın en temel unsuru olan mülkiyetin kesin intikali ilkesini ihlâl etmekte; buna karşılık rehin akdinin mantığıyla tam bir uyum arz etmektedir.³⁸

Hanefî mezhebinin özellikle Mâverâünnehir³⁹ ekolüne mensup fakihleri, bey' bi'l-vefâ'yı rehin hükümlerine tâbi tutmuş; satım lafzını yalnızca şekilsel bir ifade olarak değerlendirmişlerdir. Böylelikle bey' bi'l-vefâ, ribâ yasağını ihlâl etmeksizin borç ilişkilerini güvence altına alan bir araç hâline gelmiş; ancak beraberinde “hile-i şer'iyeye” tartışmalarını da doğurmuştur.⁴⁰ Bu yoruma göre bey' bi'l-vefâ, aslında borçlunun taşınmazını kaybetmeden nakit ihtiyacını karşılmasına imkân tanırken, alacaklı açısından da güçlü bir teminat işlevi görmektedir. Dolayısıyla akit, görünürde bir satım olsa da hakikatte rehin olarak işlemektedir.

Bu yaklaşımı benimseyen fakihlerin başında Ebü'l-Hasan Ali es-Suğdî gelmektedir. Suğdî, *el-Nutaf fi'l-Fetâvâ*'da bey' bi'l-vefâ'nın hakikatte rehin olduğunu ve malın mülkiyetinin satıcıda kaldığını açıkça ifade etmiştir.⁴¹ Onunla aynı çizgide bulunan Necmeddîn Ömer en-Nesefî (ö. 537/1142) ise *el-Fetâvâ'n-Nesefiyye*'de bey' bi'l-vefâ'yı rehin hükmünde değerlendirmiş ve bu akitte asıl sahibin satıcı olduğunu vurgulamıştır.⁴² Yine Hârizm ulemâsı ve Atâ b. Hamza es-Suğdî (ö. 537/1142) gibi isimler de bey' bi'l-vefâ'yı rehin akdiyle özdeş görmüşlerdir.⁴³ Bu fakihlere göre, alıcı maldan yararlanma hakkına sahip değildir. Malın doğuracağı gelir (örneğin meyve, süt, kira) satıcıya aittir. Çünkü rehin akdinde olduğu gibi malın asıl mülkiyeti satıcıda kalmaktadır; alıcı ise sadece alacağını güvenceye almak için bu malı elinde bulundurmaktadır.⁴⁴

38 İbn Abidin, *Hâşiyetü Reddül-Muhtâr 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr: Şerhu Tenvîri'l-Ebsâr*, 3/476.

39 Ceyhun nehrinin kuzey ve doğusunda kalan bölgeye İslâm tarihçi ve coğrafyacıları tarafından verilen isim. Bkz. Osman Gazi Özgüdenli, “Mâverâünnehir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/177.

40 Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, 5/92.

41 Ebü'l-Hasan Ali b. el-Hüseyn b. Muhammed Suğdî, *el-Nutaf fi el-Fetâvâ* (Beyrut ve Umman: Mu'assasat er-Risâle ve Dâru'l-Furkân, 1984), 2/124.

42 Enver Osman Kaan, “Finansman Kaynağı Olarak Bey' Bi'l-Vefâ Bey' Bi'l-İstiğlâl, Bey'u'l-İne”, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları* 17 (21 Nisan 2018), 234.

43 Alâeddin Ebû Bekir b. Mes'ûd b. Ahmed el-Hanefî Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'î fi Tertîbi's-şerâ'î'* (Beyrut: Dâru'l-Kütûbi'l-İlmiyye, 1986), 7/130.

44 Zeynüddin b. İbrâhim b. Muhammed, *el-Bahru'r-Râ'ik Şerhu Kenzi'd-Dekâ'ik: ve bi-zeylihi Tekmiletü'l-*

Hanefî fetvâ literatüründe bey' bi'l-vefâ'nın rehin hükmünde olduğu görüşünü teyit eden örnekler mevcuttur. Bunlardan biri *Fetâvâ-yi Kâdîhân*'da yer almaktadır. Bu eserde nakledilen bir davada, bir kimse bir evin kendisine ait olduğunu iddia ederek, davalının murisinin bu eve haksız yere tasarrufta bulunduğunu ve ölümünden sonra evi davalıya bıraktığını ileri sürmüştür. Davalı ise murisinin bu evi davacıdan "bey'en bâtten" (kesin satış) yoluyla satın aldığını, teslim-tesellümün gerçekleştiğini ve miras yoluyla kendisine intikal ettiğini savunmuştur. Ancak davacı, davalının murisinin aslında bu satışı bey' bi'l-vefâ olarak kabul ettiğini, yani "bedel iade edildiğinde malın iade edileceğini" ikrar ettiğini şahitlerle ispatlamıştır. Bu durumda Zahirüddîn el-Buhârî (ö. 619/1222), alıcının savunmasının geçersiz olduğunu, işlemin bey' bi'l-vefâ olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴⁵ Burada dikkat çekici olan husus, mahkemenin akdin lafzî görünümünden ziyade tarafların ikrarı ve niyetine önem vermesidir. Bu yaklaşım, Hanefîlerin "şartla kayıtlanan satışların fâsid veya en azından sahih satıştan farklı sonuçlar doğuracağı" yönündeki genel prensipleriyle uyumludur.

Benzer şekilde, Nesefî de kendisine arz edilen davaları değerlendirirken bey' bi'l-vefâ'nın rehin hükmünde görülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre, alıcı işlemi bey' bi'l-vefâ olarak ikrar ettiğinde bu durum, satıcının mülkiyetini dolaylı biçimde kabul etmesi anlamına gelir. Ancak bu durumda davacı malın aynını değil, yalnızca mülkiyet hakkını ispat edebilir. Nesefî, bu noktada usûlde "el-ikrâr ba'de'l-inkâr"⁴⁶ kaidelerini uygulamıştır.⁴⁷

Bir davada davacı, bir arsanın kendi mülkü olduğunu, davalının murisinin bu arsayı haksız yere zapt ettiğini iddia etmiştir. Davalı ise murisinin bu arsayı sahih bir satış yoluyla aldığını savunmuştur. Davacı, işlemin aslında bey' bi'l-vefâ olduğunu ileri sürmüştür. Bu noktada bazı kadılar davacının iddiasını geçerli görmüş; fakat Nesefî, davacının ilk iddiasıyla çeliştiği için böyle bir reddiye kabul etmemiştir. Ona göre, davacı önce malın gasbedildiğini söylemişken, daha sonra bey' bi'l-vefâ'yı ikrar etmesi, malın aslında davalının elinde meşru surette bulunduğunu kabul etmek anlamına gelmektedir.⁴⁸

Nesefî, bu tür çelişkili beyanların ancak bey' bi'l-vefâ'nın rehin hükmünde kabul edilmesi hâlinde anlamlı olacağını vurgular. Çünkü bu durumda mülkiyet

Bahr (et-Tûri); ve fi'l-hâşiye: Minhatü'l-Hâlik (İbn Âbidîn), 6/14.

45 Nizâmüddîn el-Bernehâbüri el-Belhî, *el-Fetâvâ el-Âlemgiriyye (el-Fetâvâ el-Hindiyye)* (Bulak, Mısır / Beyrut, Lübnan: el-Matba'atu'l-Kübrâ el-Emiriyye / Daru'l-Fikr, 1892), 4/59.

46 Önce inkâr edilen bir hususun sonradan kısmen ikrar edilmesi.

47 İbn Mâze, *el-Muhitü'l-Burhâni fi'l-Fıkhi'n-Nu'mâni*, 9/248.

48 İbn Mâze, *el-Muhitü'l-Burhâni fi'l-Fıkhi'n-Nu'mâni*, 9/248.

satıcıya ait olmaya devam eder; alıcı ise sadece alacağını güvenceye almak için malinde bulundurur. Böylece davacının ilk iddiası (gasb) ile sonraki beyanı (bey' bi'l-vefâ ikrarı), “inkâr edilen bir hususun kısmen ikrarı” olarak değerlendirilebilir.⁴⁹

Nesefî'nin aktardığı bir başka örnekte de benzer bir dava söz konusudur. Davacı, taşınmazın kendisine ait olduğunu, davalının murisinin haksız yere zapt ettiğini ileri sürmüştür. Davalı, murisinin sahih bir satışla taşınmazı elde ettiğini savunmuştur. Davacı ise işlemin bey' bi'l-vefâ olduğunu iddia etmiştir. Nesefî bu olayda, bey' bi'l-vefâ'nın rehin hükmünde görülmesi hâlinde davacının iddiasının “bir kısmını ikrar, bir kısmını inkâr” anlamı taşıyacağını; ancak taşınmazın aynının iadesinin talep edilemeyeceğini, sadece mülkiyetin ispat edilebileceğini belirtmiştir.⁵⁰ Nesefî ayrıca çoğunluk Hanefîlerin genel görüşünü de aktarır: Eğer geri alma şartı satım akdine başlangıçta eklenmemişse, satış sahih olur ve böyle bir reddiye geçerli sayılmaz. Ancak şart baştan konmuşsa, akit fâsid olur; bu durumda davacı akdin feshe dildiğini ileri sürerse reddiye geçerli olur, aksi hâlde geçerli olmaz.⁵¹

Bu yaklaşım üç temel gerekçe üzerine oturtulmuştur:

Satımın kesinlik ilkesinin zedelenmesi: Normal şartlarda satım akdinde bedelin ödenmesiyle mülkiyet alıcıya intikal eder. Bey' bi'l-vefâ'da ise satıcının borcu ödemesi hâlinde mülkiyetin geri dönmesi öngörülmektedir.⁵²

Şartın mahiyeti: “Borcun ödenmesi hâlinde malın iadesi” şartı, satımı fesada sürüklemekte; buna karşılık rehin hükümleriyle tam bir uyum göstermektedir.⁵³

Örf ve ihtiyaç: Halk arasında bey' bi'l-vefâ, esasen borç ilişkilerini düzenleyen bir araç olarak görülmüş; fakihler de bu örfî uygulamayı dikkate alarak akdi rehin şeklinde yorumlamışlardır.⁵⁴

Rehin görüşü, yalnızca klasik literatürle sınırlı kalmamış; Osmanlı uygulamalarında da etkisini göstermiştir. İstanbul kadı sicilleri, bey' bi'l-vefâ ile satılan mallardan elde edilen gelirlerin çoğunlukla satıcıya bırakıldığını ortaya koymaktadır. Bu durum, rehin yorumunun pratikte de benimsendiğini göstermektedir. Ayrıca, Mecelle'nin 724. maddesi⁵⁵, bey' bi'l-vefâ ile satılan malın bakım ve masraflarının satıcıya ait ol-

49 İbn Mâze, *el-Muhitü'l-Burhâni fi'l-Fikhi'n-Nu'mâni*, 9/248.

50 İbn Mâze, *el-Muhitü'l-Burhâni fi'l-Fikhi'n-Nu'mâni*, 9/500.

51 İbn Mâze, *el-Muhitü'l-Burhâni fi'l-Fikhi'n-Nu'mâni*, 9/500.

52 Kâsânî, *Bedâ'ü' u's-sanâ'î fi Tertîbi's-şerâ'î*, 6/142.

53 Zeylâi, *Tebyînü'l-Hakâik Şerhi Kenzü'd-Dekâik*, 4/92.

54 Yiğit, *Kâzerânî'nin Bey' Bi'l-Vefâ Risalesi: Tahkik Ve Tahlili*, 85-87.

55 İki nev' masârif râhine aiddir. Nev-i evvel: Zat-ı rehniñ bekâsı için olan masârifdir. Hayvanın alefi, çobanın ücreti, akârın tâmiri gibi. Nev-i sâni: Merhûnun islah-ı menâfi'i için olan masârifdir. Saky ve telkih ve otların ayıklanması gibi.

duğunu düzenlemiştir. Bu hüküm, akdin rehin olarak değerlendirilmesiyle tam bir uyum arz etmektedir.⁵⁶ Böylece Hanefî fakihlerin klasik dönemde ortaya koyduğu yorum, Osmanlı yargı pratiği ve Mecelle düzenlemeleriyle teyit edilmiştir.

Böylece bey' bi'l-vefâ, bir yandan ribâ yasağını ihlâl etmeksizin borç ilişkilerini güvence altına alan bir çözüm sunmuş, diğer yandan da satım lafzıyla yapılması sebebiyle fakihler arasında “hile-i şer'iyeye” tartışmalarına yol açmıştır. Neticede Hanefî geleneğinde baskın eğilim, bey' bi'l-vefâ'yı “sahih bir satış” değil; rehin hükümleriyle işleyen örfî bir akit olarak görmek yönünde olmuştur.

4.3. Sahih Satış Görüşü

Hanefî fakihlerinden bir kısmı bey' bi'l-vefâ'yı, satım akdinin aslî unsurlarını taşıması sebebiyle sahîh bir satış akdi olarak değerlendirmiştir. Onlara göre, taraflar arasında icap-kabul gerçekleşmiş, semenin ve mebi'in teslimi sağlanmıştır; dolayısıyla satım akdi kurulmuş olur. Geri alma şartı ise, satışa eklenmiş bir şarttır ve bu şart, taraflar arasında bağlayıcı nitelikte kabul edilebilir. Bu yaklaşımı benimseyenler, bey' bi'l-vefâ'nın menfaat elde etmek amacıyla yapılan bir hile değil, tarafların karşılıklı rızasına dayalı sahîh bir akit olduğunu savunmuşlardır.

Nitekim Burhâneddîn el-Mergînânî (ö. 593/1197), *el-Hidâye*'de bey' bi'l-vefâ'yı sahîh satım kapsamında değerlendirerek, akdin taraflara doğurduğu sonuçları da satış akdine kıyasla açıklamıştır. Mergînânî, bu tür akitlelerde semenin iadesiyle mebi'in de iade edileceğini, bunun da satış akdine aykırı olmadığını ifade etmiştir.⁵⁷

Hanefî literatüründe bey' bi'l-vefâ'nın hukuki niteliği tartışılırken, özellikle Semerkant ulemâsının yaklaşımı dikkat çekicidir. Nitekim el-Mergînânî, *el-Hidâye* şerhinde bey' bi'l-vefâ'yı “el-bey'u'l-câ'izü'l-mu'tâd” (alışlagelen câiz satış) şeklinde niteleyerek, satıcının müşteriye “Bende olan borcuna karşılık bu malı sana sattım; borcu ödediğimde mal bana geri döner” veya “Bu malı sana şu bedelle sattım; sana bedelini geri verdiğimde malı iade edersin” demesi suretiyle gerçekleştiğini belirtir. Bu noktada Mergînânî, fakihler arasındaki ihtilafa işaret ederek, Semerkant meşâyihinin bey' bi'l-vefâ'yı “câiz bir satış” kabul ettiğini, ancak bunun yalnızca intifâ hakkı doğurduğunu, satış ve hibeye dair tüm hükümleri doğurmadığını ifade eder. Onların bu yaklaşımı, açıkça örf ve ihtiyaç gerekçesine dayandırılmıştır.⁵⁸

Böylece bey' bi'l-vefâ, Hanefî fıkıh doktrininde sıradan bir fâsid satış veya rehin işlemine indirgenmeyip, toplumsal zaruretin ortaya çıkardığı kendine özgü, sınırlı

56 Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 2/1168.

57 Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Bâbertî, *el-'Înâye Şerhu'l-Hidâye* (Kahire, Mısır: Şirket-i Kütübhanê ve Matbaa-i Muştafâ el-Bâbî el-Ĥalebi ve evlâduh, 1970), 9/236.

58 Bâbertî, *el-'Înâye Şerhu'l-Hidâye*, 9/236.

hükümlere sahip bir akit olarak kavramsallaştırılmıştır. Ancak uygulamada rehin benzeri sonuçların ortaya çıkması, bu görüşün mutlak kabul görmesini engellemiştir.

4.4. Mürekkep Akit Görüşü

Hanefî fakihler arasında bey' bi'l-vefâ akdinin mahiyeti üzerine yapılan tartışmaların en dikkat çekici yorumlarından biri, onu mürekkep (karma) akit olarak nitelendiren yaklaşımdır. Bu görüşe göre bey' bi'l-vefâ, tek başına sahih bir satım akdi veya bağımsız bir rehin akdi değildir; aksine, her iki akdin unsurlarını bünyesinde barındıran özel bir türdür. Bu sebeple, ne mutlak anlamda “satım” ne de sadece “rehin” kategorisine dâhil edilebilir.⁵⁹

Burhâneddîn el-Mergînânî (ö. 593/1197), *el-Hidâye*'de bey' bi'l-vefâ'yı sahih satış unsurları ile rehin özelliklerini birlikte taşıyan bir tür olarak tanımlamıştır. Satım lafzı sebebiyle mülkiyet alıcıya geçmekte; ancak borç ödendiğinde malın iade edilmesi şartı, akde rehin fonksiyonunu kazandırmaktadır.⁶⁰

Zahîrüddîn el-Buhârî (ö. 619/1222), *el-Muhtâ el-Burhânî*'de bey' bi'l-vefâ'nın tek başına satım veya rehin olarak tanımlanamayacağını, her iki akdin birleşiminden doğan karma bir muamele olduğunu açıkça vurgulamıştır.⁶¹ Aynı zamanda Buhârî, Semerkant halkının bey' bi'l-vefâ'yı ribâdan kaçınmak için uyguladığını, fakat hakikatte bu işlemin “satış görünümlü rehin” olduğunu da eklemiştir.⁶² Bu yorum, fakihlerin akdi tek bir kategoriye indirgemekte zorlandıklarını, fakat toplumda cari olan bu uygulamayı meşruiyet zemininde açıklama çabasına girdiklerini göstermektedir.

Mürekkep akit görüşü, Osmanlı döneminde hem fakihler hem de devlet adamları tarafından kabul görmüştür. Ahmed Cevdet Paşa (ö. 1895), bey' bi'l-vefâ üzerine kaleme aldığı *Risâletü'l-Vefâ*'da bu akdi mürekkep akit olarak yorumlamış ve bu yaklaşımı “en faydalı ve toplumsal şartlara en uygun çözüm” olarak değerlendirmiştir.⁶³ Ona göre bey' bi'l-vefâ ne tam anlamıyla satım ne de rehin akdidir; aksine her ikisinin hükümlerini içeren özel bir sözleşme türüdür.

Nitekim *et-Tetârhâniyye*'de nakledilen bir fetvada, bey' bi'l-vefâ akdiyle satılan bir arazi üzerinde alıcının yıllarca ziraat yaptığı bir durumda haracın (toprak vergisinin) kime ait olacağı tartışılmıştır. Cevaben, ziraat sebebiyle arazide eksilme

59 Zeylâi, *Tebyînü'l-Hakâik Şerhi Kenzü'd-Dekâik*, 5/184.

60 Burhâneddîn Ali b. Ebî Bekir b. Abdülcelîl Mergînânî, *el-Hidâye fi Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî* (Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1995), 3/273.

61 İbn Mâze, *el-Muhtâü'l-Burhânî fi'l-Fikhi'n-Nu'mânî*, 7/150.

62 İbn Mâze, *el-Muhtâü'l-Burhânî fi'l-Fikhi'n-Nu'mânî*, 7/152.

63 Süleyman Kaya, “Ahmed Cevdet Paşa'nın Risaletü'l-Vefâ İsimli Eseri”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 12 (2008), 273,274.

meydana gelmişse, haracı ödemekle bizzat satıcının (bâyi^ç) yükümlü olacağı belirtilmiştir. Ayrıca satıcının, alıcıdan bu eksilmenin karşılığını tazmin etmemesi halinde dahi haracı ödemek zorunda olduğu ifade edilmiştir.⁶⁴

Cevdet Paşa, toplumda yaygın olarak kullanılan bu akdin meşruiyetini sağlamak için kabz (fiili teslim) meselesine de özel bir çözüm getirmiştir. Ona göre bey^ç bi'l-vefâ'da fiili kabz gerçekleşmese bile, şahitler huzurunda düzenlenen resmî bir senet kabz yerine geçebilir. Böylece mülkiyet alıcıya geçmiş sayılırken, geri alma şartı sebebiyle mal satıcının teminatı hükmünde kalmaktadır.⁶⁵ Bu yaklaşım, hem fakihler arasındaki ihtilafları uzlaştırmayı hem de Osmanlı toplumunun finansman ihtiyaçlarına pratik bir çözüm sunmayı hedeflemiştir. Nitekim *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'de bey^ç bi'l-vefâ, bazı maddelerde rehin hükümleriyle⁶⁶, bazı maddelerde ise satım hükümleriyle⁶⁷ ilişkilendirilmiştir. Bu düzenleme, mürekkep akit anlayışının kanunlaştırılmış bir yansımasıdır.

Mürekkep akit görüşünü savunan fakihler, bu değerlendirmelerini üç temel ilkeye dayandırmışlardır:

Lafız-maksat ayrımı: Her ne kadar akitte satım lafzı kullanılsa da tarafların asıl maksadı borcu teminat altına almaktır. Bu nedenle akdin hem satış hem de rehin hükümlerini bünyesinde barındırdığı kabul edilmiştir.⁶⁸

Örf ve maslahat: Bey^ç bi'l-vefâ, özellikle Mâverâünnehir ve Osmanlı coğrafyasında yaygın bir finansman aracı olarak kullanılmıştır. Onu tamamen bâtil veya fâsîd saymak, toplumun finansman ihtiyacını karşılamayacağı için satım ve rehin hükümlerinin birlikte uygulanması tercih edilmiştir.⁶⁹

Mülkiyetin mahiyeti: Mülkiyet, akitle birlikte lafzen alıcıya geçse de geri alma şartı sebebiyle alıcının tasarruf yetkisi sınırlıdır. Böylece satıcı, mülkiyet hakkını tamamen kaybetmemekte; alıcı ise yalnızca geçici bir güvence elde etmektedir. Bu yapı, satım ve rehin unsurlarının birleştiği bir sistem ortaya koymaktadır.⁷⁰

Hanefî literatürde bey^ç bi'l-vefâ'nın mürekkep akit yorumu, hem klasik dönemde hem de Osmanlı uygulamasında en kapsayıcı yaklaşım olarak öne çıkmıştır. Bu görüş, bir yandan satım yönünü (mülkiyet devrini) kabul ederken, diğer yandan

64 Nizâmuddîn el-Bernehâbüri el-Belhî, *el-Fetâvâ el-Âlemgriyye (el-Fetâvâ el-Hindîyye)*, 5/275.

65 Kaya, "Ahmed Cevdet Paşa'nın Risaletü'l-Vefâ İsimli Eseri", 273.

66 Madde 724, Masraf ve bakımın satıcıya ait olması

67 Madde 118, Teslim şartı

68 Merginâni, *el-Hidâye fi Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî*, 3/273.

69 Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fi Tertîbi's-şerâ'i'*, 5/200; İbn Mâze, *el-Muhîtü'l-Burhâni fi'l-Fikhi'n-Nu'mâni*, 7/150.

70 İbn Abidin, *Hâşiyetü Reddül-Muhtâr 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr: Şerhu Tenviri'l-Ebsâr*, 5/123.

rehin fonksiyonunu da göz önünde bulundurmuş; böylece fakihler arasındaki ihtilaflara pratik bir çözüm sunmuştur. Osmanlı pratiğinde Mecelle'nin ilgili maddeleriyle kanunî zemine oturtulan bu yaklaşım, bey' bi'l-vefâ'nın toplumda meşru bir finansman aracı olarak kullanılmasına imkân tanımıştır.

4.5. Bâtıl Kabul Eden Görüş

Hanefî fakihlerinden bir kısmı, bey' bi'l-vefâ akdini batıl satış olarak değerlendirmiştir. Bu görüş, satım akdinin temel rükün ve şartları dikkate alınarak geliştirilmiştir. Özellikle satımın asli unsurlarından biri olan rıza unsurunun tam olarak gerçekleşmediği ileri sürülmüştür. Satıcı, bey' bi'l-vefâ'da malını hakiki bir mülkiyet devri kastıyla değil, borcuna güvence teşkil edecek geçici bir işlem niyetiyle alıcıya teslim etmektedir. Dolayısıyla, akdin özünde bulunması gereken kesin ve mutlak mülkiyet devri gerçekleşmemekte, böylece akit baştan itibaren geçersiz addedilmektedir.

Burada dikkat çekilmesi gereken nokta, batıl görüşün yalnızca teknik bir tanımlama değil, aynı zamanda satım akdinin mahiyetine dair felsefi bir yaklaşım içerdiğidir. Hanefî usulünde satım, icap ve kabul ile birlikte tarafların iradelerinin tam uyumunu, mülkiyetin bedel karşılığı kesin olarak el değiştirmesini gerektirir.⁷¹ Bey' bi'l-vefâ ise bu kesinliği ortadan kaldırmakta, satıcının borcunu ödemesi halinde mülkiyetin iadesi şartını barındırmaktadır. İşte bu nedenle, batıl görüşü savunan fakihler, söz konusu akdi satım kategorisine dâhil etmeyi reddetmişlerdir.

Buhara merkezli ulemâdan bazıları, bey' bi'l-vefâ'yı özellikle satıcının asli rızasının yokluğu sebebiyle batıl kabul etmişlerdir.⁷² Onlara göre, görünüşte satım akdi yapılmakta olsa da satıcı malını hakiki anlamda devretmek istememekte; yalnızca borcunu güvence altına almak için böyle bir yola başvurmaktadır. Bu durum, rızanın akdin özünden çıkmasına ve dolayısıyla satımın batıl sayılmasına yol açmaktadır. Öte yandan, erken dönem Hanefî fakihlerinden Züfer b. Hüzeyle (ö. 158/775) nispet edilen bazı rivayetlerde de benzer bir yaklaşım görülmektedir.⁷³ Züfer'in görüşü, Hanefî mezhebinin ilk dönemlerinde bile bey' bi'l-vefâ'ya kuşku ile yaklaşıldığını, özellikle rızâ eksikliği sebebiyle geçerliliğinin sorgulandığını göstermektedir. Bununla birlikte, bazı fakihler bey' bi'l-vefâ'yı vakıf satışa (icazete bağlı bekletilen satış) benzetmişlerdir. Onlara göre bu tür işlemlerde, mülkiyet ancak daha sonra verilecek icazetle sabit olur; aksi takdirde akit baştan itibaren hükümsüzdür.⁷⁴ Bu ben-

71 Ebü'l-Fadl Abdullah b. Mahmûd el-Hanefî Mevsilî, *el-İhtiyâr li-Ta'lîli'l-Muhtâr*, ed. 'Abdullaîf Muḥammed 'Abdurrahmân (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 2/3.

72 Zeylai, *Tebyinü'l-Hakâik Şerhi Kenzü'd-Dekâik*, 4/93.

73 İbn Abidin, *Hâşiyetü Reddî'l-Muhtâr 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr: Şerhu Tenviri'l-Ebsâr*, 5/124.

74 Kâsânî, *Bedâ'î'us-sanâ'î fi Tertîbi's-şerâ'î*, 5/242.

zetme, bey' bi'l-vefâ'nın aslında gerçek bir satım iradesi doğurmadığı, sadece şartlı ve bekletici bir mahiyet taşıdığı düşüncesini pekiştirmektedir.

Batıl satış görüşü, bazı gerekçelere dayandırılmıştır. Bu gerekçeler yalnızca akdin lafzına değil, satımın mahiyetine dair Hanefî usûl anlayışına da göndermede bulunmaktadır:

Rızâ unsurunun eksikliği: Satıcı malını hakiki mülkiyet devri kastıyla değil, borcuna karşılık geçici bir güvence amacıyla teslim etmektedir. Hanefî usulde rızâ, akdin kurucu unsurlarındandır. Rızâsı bulunmayan bir satım, batıl sayılır; çünkü tarafların irade uyumu tam anlamıyla gerçekleşmemektedir.⁷⁵

Satımın kesinlik şartı: Satım akdinin en temel özelliği, bedel karşılığında mülkiyetin kesin ve geri dönülmez biçimde nakledilmesidir. Oysa bey' bi'l-vefâ'da mülkiyet, satıcının borcunu ödemesi şartına bağlanmıştır. Bu şart, satımı bağlayıcı ve kesin olmaktan çıkararak, akdi baştan geçersiz hale getirmektedir.⁷⁶

Batıl satış görüşü, özellikle sonraki dönem Hanefî fakihler tarafından yoğun şekilde eleştirilmiştir. Onlara göre, bey' bi'l-vefâ'da satıcının iradesi tamamen ortadan kalkmamış; aksine malını belli bir bedel karşılığında devretmiş, fakat geri alma beklentisiyle bir şart koymuştur. Bu durumda söz konusu olan şey, rızânın mutlak yokluğu değil, en fazla eksikliğidir. Dolayısıyla akit batıl değil, ancak fâsid olarak değerlendirilebilir.⁷⁷ Bunun yanı sıra, uygulama boyutu da bu eleştirilerin önemli bir dayanağı olmuştur. Bey' bi'l-vefâ, Mâverâünnehir ve Horasan bölgesinde yaygın biçimde kullanılan bir finansman aracıydı. İnsanların günlük hayatında önemli bir ihtiyaç karşılıyordu. Bu denli yaygın bir uygulamanın tümünden geçersiz sayılması, toplumun ihtiyaçlarını karşılamayacak ve pratikte büyük zorluklar doğuracaktı. Bu sebeple, sonraki dönem fakihleri batıl görüşü reddetmiş ve daha mutedil değerlendirmelere yönelmiştir. Ayrıca, Hanefî usulde örf ve ihtiyaç kavramlarının akitlelerin değerlendirilmesinde etkili olduğu bilinmektedir. Batıl görüşün bu yönüyle örf ve ihtiyaç ilkelerini göz ardı ettiği, dolayısıyla uygulamada karşılık bulmasının mümkün olmadığı ifade edilmiştir.

Sonuç olarak, batıl satış görüşü bey' bi'l-vefâ'nın satım akdi ile bağdaşmadığını en keskin biçimde ortaya koyan yaklaşımdır. Ancak bu yaklaşım, hem satıcının rızâsını tamamen ortadan kalkmış sayması hem de toplumsal ihtiyaçları dikkate almaması nedeniyle Hanefî mezhebi içerisinde azınlıkta kalmıştır. Özellikle Osmanlı

75 İbn Mâze, *el-Muhîtü'l-Burhânî fi'l-Fikhi'n-Nu'mânî*, 5/218-220.

76 Ebü'l-Mehâsin Fahreddin el-Üzkendî el-Fergânî Kâdihân, *el-Fetâvâ Kâdihân fi Mezhebi'l-İmâmi'l-A'zam Ebî Hanîfe en-Nu'mân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 3/211.

77 Zeylâi, *Tebyünü'l-Hakâik Şerhi Kenzü'd-Dekâik*, 4/92.

dönemi hukuk pratiğinde bu görüş hiç benimsenmemiştir. Zira Osmanlı hukuk sisteminde bey' bi'l-vefâ, toplumda yaygın biçimde uygulanan bir finansman yöntemi olarak görülmüş ve Mecelle'de de dolaylı olarak düzenlenmiştir. Bu dönemde bey' bi'l-vefâ, batıl kabul edilmek yerine çoğunlukla fâsid satış, rehin akdi veya mürekkep akit kategorilerinde değerlendirilmiştir. Dolayısıyla batıl satış görüşü, fikhî tartışmalarda önemli bir yer işgal etse de, hem pratik ihtiyaçlara cevap verememesi hem de sonraki fakihlerin eleştirileri sebebiyle tarihsel olarak marjinal kalmış, uygulamada bir karşılık bulamamıştır.

5. Bey' Bi'l-Vefâ'ya İlişkin Fikhî Yaklaşımların Pratik Sonuçları

5.1. Bey' bi'l-Vefâ'yı Fâsid Satış Kabul Etmenin Sonuçları

Hanefî fakihlerinden bir kısmı, bey' bi'l-vefâ'yı fâsid satış (bey' fâsid) kapsamında değerlendirmiştir. Bu yaklaşım, akitte yer alan geri alma şartının satışın yapısı ile bağdaşmadığı ve akdi baştan itibaren geçersiz kıldığı gerekçesine dayandırılmıştır. Çünkü Hanefî mezhebine göre satım akdinde, akdin mahiyetine aykırı olan bir şart bulunduğu, bu şart akdi fesada uğratar.

Fâsid görüşe göre, bey' bi'l-vefâ'da taraflar arasında akit zahiren kurulmuş olsa da geri alma şartı akdin sahih olmasını engeller. Zira "borç ödendiğinde satışın feshedilmesi" şartı, satım akdinin sürekliliğiyle bağdaşmamaktadır. Bu sebeple akit, baştan itibaren fâsid hükmü kazanır.⁷⁸

Bey' bi'l-vefâ fâsid kabul edildiğinde, malın mülkiyeti hakikatte satıcıda kalmaz; ancak müşteri malı teslim aldığı, mülkiyet zahiri olarak ona intikal etmiş sayılır. Bu durum, ikrah altında yapılan satışla benzerlik arz etmektedir. Zira ikrah altında yapılan satışta da akit fâsid sayılır, fakat mal teslim edildiğinde mülkiyet zahiren alıcıya geçer.⁷⁹

Fâsid satış görüşünde, müşterinin maldan yararlanması caiz görülmez. Çünkü akit sahih olmadığı için müşteri mebi' üzerinde tam tasarruf yetkisine sahip değildir. Malın semereleri ve menfaatleri satıcıya aittir; müşteri bunları kullanırsa, tazmin yükümlülüğü doğar.⁸⁰

Bey' bi'l-vefâ'yı fâsid satış kabul eden görüş, bu akdi geçersiz ve ribâya kapı açan bir işlem olarak görmüştür. Bu yaklaşımda mülkiyet zahiren müşteriye geçse de akit sahih kabul edilmediğinden müşterinin tasarrufları şüpheli bulunmuş ve menfaatler satıcıya bırakılmıştır. Böylelikle bey' bi'l-vefâ, Hanefî literatüründe "geçersiz akit"

78 Zeylâi, *Tebyînü'l-Hakâik Şerhi Kenzû'd-Dekâik*, 5/183.

79 Kemâleddin Muhammed b. Abdülvâhid b. Abdülhamid es-Sivâsi İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir li'l-Âciz 'ani't-Tahrir* (Kahire: el-Matba'atü'l-Kübrâ, 1898), 9/236.

80 İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir li'l-Âciz 'ani't-Tahrir*, 9/236.

çerçevesinde ele alınmış ve toplumsal ihtiyaç sebebiyle yaygınlaşsa bile meşruiyeti tartışmalı kalmıştır.

5.2. Bey' bi'l-Vefâ'yı Rehin Kabul Etmenin Sonuçları

Hanefî fakihlerinden önemli bir kısmı bey' bi'l-vefâ'yı hakikatte rehin hükmünde değerlendirmiştir. Bu görüş, özellikle Semerkant dışındaki Hanefî çevrelerde ağırlık kazanmış ve bey' bi'l-vefâ'nın ribâya düşmemek için geliştirilen bir hileli yöntem olduğu fikrine dayandırılmıştır. Bu kabulün birtakım hukukî sonuçları vardır:

Rehin görüşüne göre bey' bi'l-vefâ'da, mebi'in mülkiyeti gerçekte alıcıya geçmez. Müşteri, sadece borcuna karşılık malı rehin gibi elinde tutma hakkı kazanır. Satıcı malın asıl sahibi olmaya devam eder; müşteri, rehin alanın konumunda bulunur.⁸¹

Mülkiyet satıcıda kaldığından, malın semereleri ve menfaatleri de satıcıya aittir. Müşteri maldan izinsiz yararlanamaz; yararlanırsa bunun karşılığını ödemek zorundadır. Bu, rehin akdinde olduğu gibi, malın gelirlerinin asıl mal sahibine ait olmasının doğal bir sonucudur.⁸²

Rehin görüşüne göre bey' bi'l-vefâ, aslında bir borcun teminatıdır. Dolayısıyla satıcı borcunu ödediğinde malını geri alır; ödeyemediğinde mal müşterinin yanında rehin olarak kalmaya devam eder. Burada mülkiyetin devrinden ziyade, borcun ödenmesiyle teminatın çözülmesi söz konusudur.

Satıcı (râhin): Mülkiyet sahibi olduğundan malın asıl sorumluluğunu taşır. Malın menfaatlerini kullanmaya devam edebilir. Müşteri (mürtehin): Malı elinde tutar ancak onun üzerinde asıl tasarruf hakkına sahip değildir. Malı üçüncü kişilere devredemez, satamaz veya vakfedemez.

Rehin görüşüne göre bey' bi'l-vefâ, zahirde bir satış görünümünde olsa da hakikatte bir rehin muamelesidir. Bu sebeple bey' bi'l-vefâ, sahih satış hükümlerini doğurmaz; yalnızca borcun güvence altına alınmasını sağlar. Nitekim "*el-Muhîṭ el-Burhâni*"de de bey' bi'l-vefâ'nın hakikatte rehin hükmünde olduğu açıkça belirtilmiştir.⁸³

Bey' bi'l-vefâ'yı rehin kabul eden görüş, bu akdi satış akdi olmaktan çıkarıp, teminat işlevi gören bir rehin akdi çerçevesine yerleştirmiştir. Böylece mülkiyetin satıcıda kalması, menfaatlerin ona ait olması ve müşterinin yalnızca güvence amacıyla malı elinde bulundurması, bu görüşün temel sonuçları olarak ortaya çıkmıştır.

81 İbn Mâze, *el-Muhîṭü'l-Burhâni fi'l-Fikhi'n-Nu'mâni*, 7/139.

82 Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fi Tertîbi's-şerâ'i'*, 6/146.

83 İbn Mâze, *el-Muhîṭü'l-Burhâni fi'l-Fikhi'n-Nu'mâni*, 7/139.

5.3. Bey' bi'l-Vefâ'yı Sahih Satış Kabul Etmenin Sonuçları

Hanefî fakihlerinden bir kısmı bey' bi'l-vefâ'yı sahih satış kapsamında değerlendirmiştir. Bu yaklaşım, akdin taraflar arasında icap ve kabul ile kurulması, semenin ve mebî'in teslim edilmesi gibi unsurların gerçekleşmiş olmasına dayandırılmıştır. Bu kabulün birtakım önemli hukukî sonuçları vardır:

Bey' bi'l-vefâ sahih satış olarak kabul edildiğinde, satışın akdedilmesiyle birlikte mebî'in mülkiyeti müşteriye intikal eder. Satıcı, bu aşamada mülkiyet hakkını kaybeder; ancak bedeli iade etmesi hâlinde, malı geri alma hakkına sahip olur. Dolayısıyla bey' bi'l-vefâ, mülkiyetin geçici de olsa alıcıya intikalini sağlayan bir satış akdi niteliği kazanır.⁸⁴

Sahih satış görüşüne göre, müşteri malı satıcıya ancak semenin iadesi karşılığında geri verebilir. Bu durum, klasik satış akdinden farklı olarak, satıcının mal üzerinde şarta bağlı bir hak elde etmesine imkân tanır. Böylelikle bey' bi'l-vefâ'da malın geri dönüşü, doğrudan bedelin iadesine bağlanmıştır.⁸⁵

Satıcı, mebî'i teslim ettikten sonra onun üzerinde doğrudan tasarruf hakkını kaybeder. Bununla birlikte geri alma şartı sayesinde, bedeli ödendiğinde malı geri isteme imkânına sahiptir. Müşteri ise, malın mülkiyetini kazandığı için onun üzerinde tasarruf yetkisini kullanabilir; ancak bu yetki, malı geri verme şartı sebebiyle sınırlı bir nitelik taşır.⁸⁶

Bey' bi'l-vefâ'nın sahih satış olarak kabul edilmesi, maldan elde edilen menfaatlerin müşteriye ait olmasını beraberinde getirir. Bu bağlamda, malın semereleri (örneğin meyve, gelir veya kira bedeli) satıcının değil, müşterinin hakkıdır. Satıcı malı geri aldığı anda, bu süreçte doğan menfaatleri talep edemez. Bu yönüyle bey' bi'l-vefâ, rehin görüşünden ayrılmakta ve klasik satış akdine daha yakın durmaktadır.

Sahih satış kabulü, bey' bi'l-vefâ'nın taraflar için bağlayıcı bir akit olmasını sağlar. Satıcı, semeni iade etmeden malı geri alamaz; müşteri de bedel iade edildiğinde malı satıcıya teslim etmekle yükümlüdür. Böylelikle geri alma şartı, sahih ve bağlayıcı bir şart olarak satış akdine entegre edilmiştir.⁸⁷

Bey' bi'l-vefâ'yı sahih satış kabul eden yaklaşım, bu akdi faize götüren hileli bir işlem değil, tarafların karşılıklı rızasına dayalı ve örfî ihtiyaçlardan doğmuş sahih bir muamele olarak konumlandırmıştır. Bu görüş, bey' bi'l-vefâ'ya hem satış akdinin sonuçlarını hem de şarta bağlı geri alma imkânını aynı anda yüklemiştir. Buna binaen

84 Merginâni, *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî*, 3/236.

85 İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr li'l-Âciz 'ani't-Tahrîr*, 9/236.

86 Merginâni, *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî*, 3/236.

87 İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr li'l-Âciz 'ani't-Tahrîr*, 9/236.

bey' bi'l-vefâ, Hanefî fikhında tam bir satış akdi olmasa da, sahih satışın temel hükümlerini yansıtan bir akit tipi olarak değerlendirilmiştir.

5.4. Bey' bi'l-Vefâ'yı Mürekkep Akit Kabul Etmenin Sonuçları

Hanefî literatürde bey' bi'l-vefâ'nın hukuki mahiyeti tartışılırken, bazı fakihler onu sahih satış veya rehin kategorisine dâhil etmenin yeterli olmayacağını, bu akdin aslında mürekkep (karma) bir akit olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu görüş özellikle Osmanlı döneminde Ahmed Cevdet Paşa'nın "*Risâletü'l-Vefâ*" adlı eserinde açık biçimde ortaya konmuş ve uygulamada büyük etki yaratmıştır.

Mürekkep akit görüşüne göre bey' bi'l-vefâ, hem satışın hem de rehlin bazı sonuçlarını içinde barındırır. Satış yönüyle: Taraflar arasında icap-kabul gerçekleşir, semen ödenir ve mal teslim edilir. Rehin yönüyle: Mal, borcun teminatı niteliğinde müşterinin elinde kalır ve satıcı borcunu ödeyince malı geri alma hakkını kullanır.⁸⁸ Bu ikili yapı, bey' bi'l-vefâ'yı klasik akit kategorilerinden birine indirgemek yerine, kendine özgü karma bir akit olarak değerlendirmeyi gerekli kılar. Bu görüşte mülkiyet, ne tamamen alıcıya ne de tamamen satıcıya ait sayılır. Mal, satış sebebiyle müşteriye devredilmiş olmakla birlikte, rehin özelliği sebebiyle tam mülkiyet hakları sınırlandırılmıştır. Satıcı, borcu iade ettiğinde malını geri alma hakkını korur. Müşteri, maldan sınırlı şekilde yararlanabilir; ancak bu yararlanma, rehin hükümlerine yakın biçimde, sınırlı ve emanetvari kabul edilir.⁸⁹

Ahmed Cevdet Paşa'ya göre, Osmanlı uygulamasında bey' bi'l-vefâ akdi yazılı senetlerle ve şahitler huzurunda yapılırdı. Bu sebeple, kabz (teslim alma) gerçekleşme dahi, senedin düzenlenmesi ve şahitlerin bulunması kabz yerine geçmekteydi. Böylece akit, hem rehlin hem de satış hükümlerini birlikte barındıran özel bir tür olarak icra edilmiştir.⁹⁰

Satıcı: Bedeli iade etme yükümlülüğü vardır; aksi hâlde mal kalıcı biçimde müşterinin elinde kalır. Müşteri: Bedel ödendiğinde malı iade etmekle yükümlüdür; aksi hâlde gasb sorumluluğuna girer. Menfaatler: Taraflar arasında sözleşmede ayrıca düzenlenebileceği kabul edilmiştir. Böylece bey' bi'l-vefâ, esnek ve örf'e uygun bir muamele hâline gelmiştir.

Mürekkep akit yaklaşımı, bey' bi'l-vefâ'nın faiz yasağını ihlal etmeksizin kredi ilişkilerine çözüm getirdiğini vurgular. Bu sayede bey' bi'l-vefâ, özellikle Osmanlı

88 Merginâni, *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî*, 3/273.

89 İbn Mâze, *el-Muhitü'l-Burhâni fî'l-Fıkhî'n-Nu'mâni*, 7/150.

90 Kaya, "Ahmed Cevdet Paşa'nın Risaletü'l-Vefâ İsimli Eseri", 273.

toplumunda finansman ihtiyacını karşılayan, toplumsal şartlara en uygun çözüm olarak görülmüştür.

Mürekkep akit görüşü, bey' bi'l-vefâ'yı sahih satış veya rehin kategorisine indirgemektense, her ikisinin özelliklerini birlikte taşıyan karma bir akit olarak değerlendirilmiştir. Bu kabul, bey' bi'l-vefâ'yı hem şer'an meşru bir muamele hem de örfi ihtiyaçları karşılayan pratik bir çözüm hâline getirmiştir. Böylece bey' bi'l-vefâ, klasik akit tiplerinin dışında, toplumun ihtiyaçlarına cevap veren özel hukukî bir kurum olarak Osmanlı uygulamasında kökleşmiştir.

5.5. Bey' bi'l-Vefâ'yı Bâtil Kabul Etmenin Sonuçları

Hanefî fakihlerinden bir kısmı, bey' bi'l-vefâ'yı sahih, rehin veya fâsid akit kategorilerinde dahi değerlendirmemiş; doğrudan bâtil (geçersiz) bir muamele olarak görmüştür. Bu yaklaşım, özellikle bazı Hanefî meşâyihinin şiddetli eleştirilerini yansıtır.

Bâtil görüşüne göre bey' bi'l-vefâ, satım akdinin aslî unsurlarını taşımadığı gibi, fikhî bakımdan sahih bir rehin de değildir. Dolayısıyla bu tür bir akit, şer'an hiçbir hukukî sonuç doğurmaz. Akdin baştan itibaren bâtil kabul edilmesi sebebiyle taraflar arasında mülkiyet intikali söz konusu olmaz.⁹¹

Bâtil kabul edilen akitlerde mülkiyet aslen satıcıya ait olmaya devam eder. Müşteri, malı teslim almış olsa bile onun üzerinde meşru tasarruf hakkı yoktur. Malı kullanması hâlinde gasp etmiş sayılır ve tazmin yükümlülüğü doğar.⁹²

Bâtil görüşte müşterinin maldan herhangi bir menfaat elde etmesi caiz değildir. Çünkü bâtil akitte müşteri mülkiyet kazanmadığı gibi, intifa hakkı da elde edemez. Dolayısıyla malın semereleri ve getirileri tamamen satıcıya ait olmaya devam eder.⁹³

Satıcı: Malın asıl sahibi olarak kalır, akit bâtil olduğundan hukuken hiçbir yükümlülüğü doğmaz. Müşteri: Aldığı bedeli iade etmek ve malı derhal satıcıya geri vermek zorundadır. Aksi hâlde haksız iktisap ve gasb sorumluluğu doğar.

Bâtil görüş, bey' bi'l-vefâ'yı tamamen reddederek, toplumda uygulanan bu muamelelerin meşru bir finansman aracı olamayacağını savunmuştur. Bu yaklaşımı benimseyenler, bey' bi'l-vefâ'yı "hâzil (şaka yollu) satış"a benzetmiş ve hiçbir fikhî değer taşımadığını ileri sürmüşlerdir.⁹⁴

91 İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr li'l-Âciz 'ani't-Tahrîr*, 9/236.

92 Kâsânî, *Bedâ'i' u's-sanâ'i' fi Tertibi's-şerâ'i'*, 6/147.

93 Zeylâi, *Tebyinü'l-Hakâik Şerhi Kenzü'd-Dekâik*, 5/183.

94 İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr li'l-Âciz 'ani't-Tahrîr*, 9/236.

Bey' bi'l-vefâ'yı bâtil kabul eden fakihler, bu akdin toplumda yaygınlaşmış olmasını dikkate almamış, doğrudan hukuken yok hükmünde saymışlardır. Bu sebeple, bu görüşe göre bey' bi'l-vefâ'dan doğan hiçbir hak veya borç meşru değildir. Dolayısıyla mülkiyet satıcıda kalır, müşteri ise ancak haksız yere malı elinde bulunduran kişi konumundadır.

6. İhtilafların Sosyo-Ekonomik Gerekçelendirilmesi

6.1. Borç İlişkilerinde Finansman İhtiyacı

Bey' bi'l-vefâ'nın ortaya çıkışındaki en temel sosyo-ekonomik gerekçe, İslâm toplumlarında faiz yasağının doğurduğu finansman boşluğunu doldurma ihtiyacıdır. Zira borç veren, alacağını güvence altına almak isterken; borçlu da taşınmazını kaybetmeden nakit temin etmeyi amaçlamıştır. Böylelikle bey' bi'l-vefâ, bir yönüyle satış görüntüsünü muhafaza ederken, fiiliyatta rehin işlevi gören bir finansman aracı hâline gelmiştir.⁹⁵ Bu durum, İslâm hukukunun iktisadî ihtiyaçlara karşı geliştirdiği pratik çözümlerden biri olarak değerlendirilebilir.

6.2. Hile-i Şer'iyeye Tartışmaları

Fakihlerin bey' bi'l-vefâ hakkındaki ihtilaflarının bir diğer önemli sebebi, bu akdin ribâyâ hile olarak görülmesidir. Bazı fakihlere göre satıcıya bedel verilmesi ve malın geri alınması şartı, faizli borç muamelesini gizlemektedir. Bu nedenle akit fâsid ya da batıl kabul edilmiştir. Buna karşılık diğer fakihler, halk arasında örf haline gelmiş bu uygulamayı tümünden reddetmenin mümkün olmadığını, maslahat gereği "rehin hükmünde sahih" sayılması gerektiğini savunmuştur.⁹⁶

6.3. Örfün Etkisi

Hanefî usûl anlayışında örfün hukuk kaynağı olarak önemli bir yeri vardır. Özellikle Mâverâünnehir'de bey' bi'l-vefâ'nın yaygın bir şekilde uygulanması, fakihleri bu örfî uygulamayı göz ardı edemeyecek bir noktaya taşımıştır.⁹⁷ Bu bağlamda bazı fakihler, bey' bi'l-vefâ'yı "örf-i fâsid" kapsamında değerlendirerek reddetmiş; diğerleri ise "örf-i sahih" kategorisine dâhil ederek meşru kabul etmiştir. Osmanlı pratiğinde ise bey' bi'l-vefâ, taşınmazlar üzerinden nakit ihtiyacını karşılamada en sık başvurulan yollardan biri hâline gelmiş, bu sebeple kadı sicillerinde yoğun biçimde kaydedilmiştir.⁹⁸

95 Aksu, *Bey'u'l-Vefâ Akdi ve Mâverâünnehir Bölgesinde Gelişimi*, 27.

96 Kāsânî, *Bedâ'i' u's-sanâ'i' fi Tertibi's-şerâ'i'*, 6/142.

97 Nizâmuddîn el-Bernehâbüri el-Belhî, *el-Fetâvâ el-Âlemgriyye (el-Fetâvâ el-Hindiyye)*, 4/430.

98 Kâdhân, *el-Fetâvâ Kâdhân fi Mezhebi'l-İmâmi'l-A'zam Ebi Hanîfe en-Nu'mân*, 2/241.

6.4. Bölgesel Farklılıklar

Bey' bi'l-vefâ tartışmalarında bölgesel şartlar da belirleyici olmuştur: Mâverâünehir ulemâsı, yoğun finansman ihtiyacı sebebiyle bey' bi'l-vefâ'yı rehin hükmünde görmeye eğilimli olmuştur.⁹⁹ Mekke ulemâsı, Kâzerûnî'nin risalesinde görüldüğü üzere uygulamayı somut vakalar üzerinden tartışmış ve örfi bir çözüm olarak benimsemiştir.¹⁰⁰ Osmanlı fakihleri, toplumsal ihtiyaçları dikkate alarak bey' bi'l-vefâ'yı mürekkep akit anlayışıyla yorumlamış, Mecelle'de de bu görüşün yansımaları görülmüştür.¹⁰¹

Sonuç olarak Hanefî meşâyihî arasındaki ihtilaflar yalnızca teorik fikhî tartışmalardan ibaret değildir. Faiz yasağına uygun finansman ihtiyacı, ribâyâ hile endişesi, örfün etkisi ve bölgesel farklılıklar bu ihtilafların arka planında önemli rol oynamıştır. Bu nedenle bey' bi'l-vefâ, bir yandan fâsid veya batıl görülmüş; diğer yandan rehin ya da mürekkep akit olarak kabul edilmiştir. Fakihlerin farklı dönemlerde ve farklı bölgelerde verdikleri hükümler, İslâm hukukunun toplumsal şartlara uyum sağlama kapasitesini de açık biçimde ortaya koymaktadır.

Sonuç

Bu araştırma çerçevesinde ulaşılan sonuçlar, Hanefî mezhebinde bey' bi'l-vefâ'ya dair ihtilafın basit bir kavramsal tasnif meselesi olmadığını, aksine akit teorisinin temel ilkeleriyle doğrudan ilişkili metodolojik bir tartışma alanı oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Satım akdinin bağlayıcılığı, mülkiyetin kesin devri ve şartların akde etkisi gibi klasik doktrinin ana parametreleri, bey' bi'l-vefâ örneğinde yeniden değerlendirilmiş; bu değerlendirme sürecinde fakihlerin teorik tutarlılık ile toplumsal ihtiyaç arasında farklı önceliklendirmeler yaptığı görülmüştür. Özellikle erken dönem Hanefî literatürde akdin mahiyetini koruma eğilimi baskınken, Mâverâünehir havzasında gelişen sonraki yaklaşımın örf ve yaygın uygulamayı dikkate alan daha pragmatik bir çerçeve sunduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, mezhep içindeki görüş ayrılıklarının keyfi değil; usûlî temellere dayanan farklı metodolojik tercihlerden kaynaklandığını göstermektedir.

Çalışmada dikkat çeken bir diğer sonuç, bey' bi'l-vefâ'nın klasik akit kategorileri içerisinde tek başına ve saf bir biçimde konumlandırılmadığıdır. Rehin, satım ve şart teorileri arasında yer alan bu akit, hukukî mahiyet bakımından mürekkep bir yapı arz etmektedir. Literatürdeki fâsid, bâtil, rehin veya sahih satış şeklindeki

99 Suğdi, *el-Nutaf fi el-Fetâvâ*, 2/315.

100 Yiğit, *Kâzerûnî'nin Bey' Bi'l-Vefâ Risalesi: Tahkik Ve Tahlili*, 100.

101 Bkz. Mecelle Madde 118.

nitelendirmelerin her biri, akdin belirli bir yönünü açıklamakta; ancak tek başına bütün yapıyı kuşatmakta yetersiz kalmaktadır. Buna karşılık karma nitelendirme yaklaşımı, hem teorik çerçeveyi hem de tarihsel pratiği birlikte değerlendirme imkânı sunmaktadır. Osmanlı hukuk uygulamasında ve özellikle Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye’de bey’ bi’l-vefâ’nın hem satış hem de rehin hükümleriyle ilişkilendirilmiş olması, bu sentezci anlayışın kanunlaştırılmış bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. Bu bulgu, mezhep içi ihtilafların hukukî üretkenliği besleyen bir işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.

Araştırma ayrıca bey’ bi’l-vefâ tartışmalarının, hîle-i şer’iyye meselesi bağlamında yeniden düşünülmesi gerektiğini göstermektedir. Fakihlerin bir kısmı akdi ribâya götürme ihtimali sebebiyle ihtiyatla karşılaşmış; diğer kısmı ise toplumsal ihtiyaç ve yaygın örfü dikkate alarak meşruiyet zemini oluşturmuştur. Bu yaklaşım farklılığı, Hanefî usûl düşüncesinde kıyas merkezli normatif yapı ile istihsan ve maslahat merkezli esnek yaklaşım arasındaki gerilimin somut bir yansımasıdır. Dolayısıyla bey’ bi’l-vefâ, yalnızca bir akit tartışması değil; aynı zamanda Hanefî metodolojisinin sınırlarını ve imkânlarını gösteren örnek bir vakadır.

Çalışmanın ulaştığı sonuçlar, araştırma yöntemine ilişkin bazı açılımlar da önermektedir. Öncelikle, bey’ bi’l-vefâ’nın teorik tartışmalarla sınırlı ele alınması yerine tarihsel uygulama verileriyle birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Kadı sicilleri ve uygulama örnekleri üzerinden yapılacak detaylı analizler, doktriner ihtilafların pratik hayatta nasıl karşılık bulduğunu daha açık biçimde ortaya koyacaktır. Bunun yanında, mezhepler arası mukayeseli çalışmaların artırılması, bey’ bi’l-vefâ’nın İslâm hukuk düşüncesi içindeki konumunun daha net belirlenmesine katkı sağlayacaktır. Özellikle teminat amaçlı satış ve geri alım sözleşmelerinin modern hukuk sistemlerindeki karşılıklarıyla yapılacak karşılaştırmalar, klasik literatürün çağdaş problemlere uyarlanabilirliğini test etme imkânı sunacaktır.

Uygulayıcılar ve alan uzmanları açısından ise bey’ bi’l-vefâ örneği, mezhep içi ihtilafların katı bir ayrışma değil, hukukî esneklik alanı oluşturduğunu göstermektedir. Günümüz faizsiz finans modellerinde klasik kavramların doğrudan ve kategorik biçimde aktarılması yerine, bu kavramların tarihsel bağlamı ve fonksiyonel amacı dikkate alınmalıdır. Bey’ bi’l-vefâ’nın teminat sağlama işlevi ile ribâ yasağını aşma çabası arasındaki denge, modern finansal araçların tasarımında da metodolojik bir referans çerçevesi sunabilir.

Sonuç olarak bu çalışma, bey’ bi’l-vefâ’nın yalnızca tarihsel bir hukukî işlem değil; Hanefî mezhebinin metodolojik çoğulculuğunu, örf ve maslahat ilkeleri karşısındaki esnekliğini ve teorik tutarlılık ile toplumsal gerçeklik arasındaki denge

arayışını yansıtan kapsamlı bir tartışma alanı olduğunu ortaya koymuştur. Bu yönüyle bey' bi'l-vefâ, İslâm hukuk düşüncesinin dinamik yapısını anlamak ve mezhep içi ihtilafların hukuk üretimindeki işlevini değerlendirmek bakımından önemli bir örnek olma niteliğini sürdürmektedir.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./ It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çıkar Çatışması/Competing Interests: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder./The author declare that have no competing interests.

Finansman/Funding: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder./The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça

- Aksu, Eser. *Bey'u'l-Vefâ Akdi ve Mâverâünnehir Bölgesinde Gelişimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024. <https://kutuphane.isam.org.tr/detayilhtezt.php?navdil=tr&tidno=28462>
- Aktan, Hamza. "İstisnâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/393-396. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Ali Haydar Efendi. *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2. Basım, 2017.
- Bâberti, Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *el-'Înâye Şerhu'l-Hidâye*. Kahire, Mısır: Şirket-i Kütübhâne ve Matbaa-i Muştafâ el-Bâbi el-Halebi ve evlâduh, 1. Basım, 1970.
- Bardakoğlu, Ali. "Bey'". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/13-19. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukûk-i İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fikhiyye Kamusu*. 8 Cilt. İstanbul: Ravza Yayınları, 2. Basım, 2018.
- Çeker, Huzeyfe. "Ahmed Cevdet Paşa'nın Risâletü'l-Vefâ Adlı Eseri". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 12 (2008), 259-266.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2005.
- Fergânî (Kâdîhân), Fahrüddîn Hasan b Mansûr b Mahmûd el-Özcendî. *Fetâvâ Kâdîhân fî mezhebi'l-İmâmî'l-Azam Ebî Hanîfe'n-Nu'mân*. ed. Sâlim Mustafa el-Bedrî. Beyrut, Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009.
- İbn Abidin, Muhammed Emîn b. Ömer. *Hâşiyetü Reddül-Muhtâr 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr: Şerhu Tenviri'l-Ebsâr*. Mısır: Şirket-i Kütübhâne ve Matbaa-i Mustafa el-Bâbi el-Halebi ve evlâduh, 2. Basım, 1966.
- İbn Mâze, Burhânuddîn Mahmûd b. Ahmed b. Abdilaziz el-Buhârî. *el-Muhîtü'l-Burhânî fî'l-Fikhi'n-Nu'mânî*. ed. Abdülkerim Sâmi el-Cündî. Beyrut, Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 2004.
- İbn Nüceym, Zeynüddin. *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1999.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâleddîn Muhammed b. Abdülvâhid b. Abdülhamid es-Sivâsî. *Fethu'l-Kadîr li'l-'Aciz 'ani't-Tahrîr*. Kahire: el-Matba'atü'l-Kübrâ, 1898.
- Kaan, Enver Osman. "Finansman Kaynağı Olarak Bey' Bi'l-Vefâ Bey' Bi'l-İstiğlâl, Bey'u'l-İne". *Dil ve Edebiyat Araştırmaları* 17 (21 Nisan 2018), 223-251. <https://doi.org/10.30767/diledeara.417669>
- Kâdîhân, Ebü'l-Mehâsin Fahreddin el-Üzkendî el-Fergânî. *el-Fetâvâ Kâdîhân fî Mezhebi'l-İmâmî'l-Azam Ebî Hanîfe en-Nu'mân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009.
- Kāsânî, Alâeddin Ebû Bekir b. Mes'ûd b. Ahmed el-Hanefî. *Bedâ'î' u's-sanâ'î' fî Tertibi's-şerâ'î'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986.
- Kāsânî, 'Alâ'üddin Ebû Bekr b Mes'ûd el-. *Bedâ'î' u's-sanâ'î' fî Tertibi's-şerâ'î'*. Kahire, Mısır: Şirket-i Maṭbū'at el-İlmiyye; Maṭba'at el-Cemâliyyeteyn, 1. Basım, 1909.
- Kaya, Süleyman. "Ahmed Cevdet Paşa'nın Risâletü'l-Vefâ İsimli Eseri". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 12 (2008), 267-274.
- Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem İbn. *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Daru's-Sadı, 1. Basım, 1993.
- Merginânî, Burhâneddin Ali b. Ebî Bekir b. Abdülcelil. *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî*. Beyrut: Daru l'hyai't-Türasi'l-Arabi, 1995.

- Mevsili, Ebü'l-Fadl Abdullah b. Mahmûd el-Hanefî. *el-İhtiyâr li-Ta'li'l-Muhtâr*. ed. 'Abdullaîf Muhammed 'Abdurrahmân. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 2005.
- Nizâmuddîn el-Bernehâbüri el-Belhi. *el-Fetâvâ el-Âlemgiriyye (el-Fetâvâ el-Hindiyye)*. Bulak, Mısır / Beyrut, Lübnan: el-Matba'atu'l-Kübrâ el-Emiriyye / Daru'l-Fikr, 1892.
- Özgüdenli, Osman Gazi. "Mâverâünnehir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/177-180. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Suğdi, Ebü'l-Hasan Ali b. el-Hüseyn b. Muhammed. *el-Nutaf fî el-Fetâvâ*. Beyrut ve Umman: Mu'assasat er-Risâle ve Dâru'l-Furkân, 2. Basım, 1984.
- Yelek, Kamil. "Bir Finansman Yöntemi Olarak Kullanılan Bey' bi'l-Vefânın İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 27 (2016), 257-286.
- Yılmaz, Okan Kadir. "Bey' u'l-Vefânın Hukuki Niteliği Hakkındaki Görüşlerin Hanefî Fetvâ Literatüründeki Kronolojik Gelişimi -4./10-6./12. Yüzyıllar-". *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 9/2 (Aralık 2023), 1639-1668. <https://doi.org/10.47424/tasavvur.1368562>
- Yiğit, Rukiye. *Kâzerûni'nin Bey' Bi'l-Vefâ Risalesi: Tahkik Ve Tahlili*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Zeylai, Osman b. Ali. *Tebyînü'l-Hakâik Şerhi Kenzü'd-Dekâik*. Bülâk, Kahire: el-Matba'atu'l-Kübrâ el-'Amiriyye, 1. Basım, 1896.
- Zeynüddin b. İbrâhim b. Muhammed, İbn Nuceym el-Mısri. *el-Bahru'r-Râ'ik Şerhu Kenzi'd-Dekâ'ik: ve bi-zeylihî Tekmiletü'l-Bahr (et-Türî); ve fî'l-hâşiye: Minhatü'l-Hâlik (İbn Âbidîn)*. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 2. Basım, ts.